

Qloballaşma və müsəlmanların qarşılaşdığı əxlaqi problemlər

Nurlan Əzimov¹

Abatrakt

21-ci əsrin əvvəllərindən etibarən, dünya düzənində yenisi ilə əvəz olunması fonunda iki fərqli qlobal cəbhə yarandı. Bunlardan birincisi, dünyada kapital gücə nəzarət edən transmilli korporasiyalar qloballaşmanın tərəfdarı kimi çıxış etməyə başladılar. Onların hədəfləri, siyasi sərhədləri ortadan qaldıraraq, bütün xalqları və millətləri eyni həyat tərzinə kökləmək, onları eyni bir dildə danışan, eyni dini inanca sahib olan (dinsizlik), təfəkkür və yaradıcılıqdan məhrum edilmiş istehlakçı kütləsinə çevirmək və beləcə dünyanın bütün resurslarına varis olaraq onu vahid mərkəzdən idarə etmək. Və buna da sosial şəbəkələr və virtual aləmlə nail olmaq istəyirdilər. İkinci cəbhə isə siyasi sərhədlər daxilində idarə edilən geosiyasi güc mərkəzləri idi ki, bunlar həm hərbi, həm iqtisadi və həm də siyasi nüfuz dairələrini genişləndirməyi hədəf alan dövlət və siyasi birliklər idi. Bunlara misal olaraq ABŞ dövləti, Çin, Avropa birliyi, Rusiya və o cümlədən Hindistan kimi yeni ərşəyə gəlməkdə olan geosiyasi və geoiktisadi güc mərkəzləridir. Bütün bu sadalananların fonunda, araşdırma və düşüncələrimin məqsədi müsəlman

1. İslam Araşdırmaları fakültəsinin məzunu, İslam Araşdırmaları institutu, Əl-Mustafa Beynəlxalq Virtual Universiteti, Qum, İran.

qardaş və bacılarımla bölüşərək anlaşılması çətin olan dövrümüzdə İslam ümmətini mövcud qlobal durum və vəziyyətlə tanış etmək və eyni zamanda müasir zamanı bərabərcə tanıyaraq virtual aləmin təsirlərini də nəzərdə alaraq düzgün qiymətləndirmək üçün maariflənməyə baş vurmaqdır.

Açar sözlər: İslam, virtual, qloballaşma, sosial şəbəkələr, qərb, müsəlmanlar, əxlaqi problemlər.

Giriş

Yaşadığımız müasir dövr öz qəribəlikləri və dəyişmə sürəti ilə diqqət çəkir. İnsanlıq tarix boyu öz təkamülündə insan olma qayəsinə doğru irəliləmiş və bu işdə Allahın rəhməti ilə göndərilən nəbilərin böyük rolu olmuşdur. Belə ki, insanlıq öz fitri məqsəndindən uzaqlaşdığı və fəsad törətməyə başladığı zaman Allah tərəfindən göndərilən nəbilər vasitəsi ilə təkrar hidayət yolunu əldə etmiş və həqiqi məqsədə doğru irəliləməyə davam etmişdir.

Lakin Miladın 18-ci əsrinin sonlarından başlayaraq bir sıra Avropa ölkələrində elmi-texniki tərəqqinin fonunda əldə olunan elmi nailiyyətlərin hərbi sahələrdə tətbiqi Avropada gücü nəzarətdə saxlayan qurumlara yeni müstəmləkələr qazandırdı. Qeyri adi texnoloji güc qazanan avropalılar dünyanı bölüşdürmə uğrunda müharibələrə qalxdılar. 20-ci əsr iki dünya müharibəsinə şahidlik etdikdən sonra, dünyaya yeni düzən gətirildi. Bu düzən, BMT adlı qurumun yaradılması və onun təhlükəsizlik şurası adlı üst qurumuna 2-ci dünya müharibəsində qalib gəlmiş 5 daimi üzv ölkələrinin (ABŞ, SSRİ, Fransa, Britaniya və ÇXR) idarəçiliyi altında yaradılan yeni dünya düzəni adlandı. Bu düzən 20-ci əsrin sonlarına

doğru qlobal kapitalın yerdəyişməsi ilə SSRİ-nin çöküşü və ABŞ-ın de-fakto qlobal hegemonluq iddiası ilə müşayət olundu. ABŞ dövlət siyasəti mərkəzində Amerikanın alternativsiz bir güc olan birqütblü dünya düzəni və bu düzənə tabe olunmuş müstəmləkə halında olan və bu sistemi qidalandıran qlobal bazar arxitekturası yer alırdı.

21-ci əsrin əvvəllərindən etibarən, ötən əsrdə qurulan və köhnəlmiş hesab edilən dünya düzəninə yenisi ilə əvəz olunması fonunda iki fərqli qlobal cəbhə yarandı.

Bunlardan birincisi, dünyada kapital gücə nəzarət edən transmilli korporasiyalar virtual qloballaşmanın tərəfdarı kimi çıxış etməyə başladılar. Onların hədəfləri, siyasi sərhədləri ortadan qaldıraraq, bütün xalqları və millətləri eyni həyat tərzinə kökləmək, onları eyni bir dildə danışan, eyni dini inanca sahib olan (dinsizlik), təfəkkür və yaradıcılıqdan məhrum edilmiş istehlakçı kütləsinə çevirmək və beləcə dünyanın bütün resurslarına varis olaraq onu vahid mərkəzdən idarə etmək.

İkinci cəbhə isə siyasi sərhədlər daxilində idarə edilən geosiyasi güc mərkəzləri idi ki, bunlar həm hərbi, həm iqtisadi və həm də siyasi nüfuz dairələrini genişləndirməyi hədəf alan dövlət və siyasi birliklər idi. Bunlara misal olaraq ABŞ dövləti, Çin, Avropa birliyi, Rusiya və o cümlədən Hindistan kimi yeni ərəsəyə gəlməkdə olan geosiyasi və geoiqtisadi güc mərkəzləridir.

Modern qərb sivilizasiyasının sosial şəbəkələrlə təbliğ etdiyi global həyat tərz

Yuxarıda qeyd olunan arqumentləri əsas gətirərək, dünyada iqtisadi və siyasi gücə nəzarət etmək istəyən qüvvələr global imperialist hakimiyyəti əldə etmək üçün, müxtəliflik təşkil edən xalqları və mədəniyyətləri sömürmək, onların yerləşdikləri coğrafiyalardakı təbii sərvətlərini mənimsəməyi və həmin xalqları müasir quldarlıq prinsiplərinə tabe etdirmək hədəfləri güdürlər. İrəlidə ətraflı danışacağımız iqtisadi, siyasi, finansal rıçaqların əldə edilməsinin yanı başında, əsas hədəflərdən biri kimi, idarəciliyin və dünya xalqlarının üzərindəki nəzarəti sadələşdirmək məqsədi ilə modern-qərb mədəniyyəti adı altında global bir mədəniyyətin yaradılması, və bu mədəniyyətin dünya xalqlarına təlqin edilməsi dayanır.

Bu yeni global modern-qərb sivilizasiyası, azadlıq şüarları altında gizlənərək müxtəlif cəmiyyətlərdə mövcud olan və tarixi kökləri çox qədimlərə dayanan adət və ənənələri “keçmişin qalıqları” arqumentləri ilə gözdən salaraq, müasir dünya düzənində bu mədəniyyətlərin yeri olmadığını və bu mədəniyyətlərin cəmiyyətləri geriçiliyə və müasirlikdən kənar qalacaqlarına inandırmaqla global media mexanizmini işə salaraq gerçəkləşdirməyə təşəbbüs göstərir.

Dünya xalqlarını idarəetmədəki vahid mexanizmə tabe edilməsi, sosial şəbəkələr vasitəsi ilə habelə bu xalqların öz tarixi-mədəni köklərindən qoparılması və mədəni müxtəlifliyin aradan qaldırılması üçün edilən bu təşəbbüs yeni və müasir qərb həyat tərz

yeni bir həyat tərzini gətirərək gəncləri bu mədəniyyətə köklənməklə “azadlığa”, “rahat istiqbal” və qərbin “yüksək keyfiyyətli” və “varlı” həyat tərzinə malik ola biləcəklərinə inandırmağa çalışır.

Gənclərin yetəri maarif dərəcəsinin olmaması, virtual aləmdə çoxlu vasitələrlə mədəni-psixoloji təziqə məruz qalmaları, bu varlı həyat tərzinin qərb ölkələrinin əldə etdiyi sömürgə və istismar etdikləri bazarlar hesabına olduğunu və bunun pozğun həyat tərzinə köklənən, alkoqol, narkotik vasitələrin, gecə klublarının həyatlarına daxil olması hesabına olmadığını anlamalarına mane olur.

Virtual qloballaşmanın pərdə arxasına ətraflı baxış

Zahirən qloballaşma adı altında global medianın da yaxın iştirakı ilə dünya ictimaiyyətinə sunulan və müsbət xarakter daşdığı, insanlığın hürriyyət, tərəqqi və istiqbalına hesablandığı iddia edilən bu modelin pərdə arxasına baxış keçirəcək, məsələnin bizə göstərilməyən tərəflərini incələyəcək, ümumilikdə bu pərdənin arxasında hansı qurumların və ideologiyaların dayandığını görməyə çalışacağıq. Qlobalizasiyanı müsbət tərəfdən işıqlandıranlar, bütün dünya xalqlarının integrasiyası, müsavət, planetimizin maddi resurslarının bərabər paylanması, tolerantlıq, gender bərabərliyi, insan haqları, humanizm və transhumanizmə keçid, söz azadlığı, demokratiya, hürriyyət, multikulturalizm, liberalizm və sair lozunq və şüarlardan istifadə edərək dünya ictimaiyyətinin diqqətini qloballaşmanın arxasında gizlənən faktor və qurumlardan yayındıraraq səhnəyə qoyduqları anlayışların üzərinə yönəltməyə çalışırlar. Ciddi araşdırmalar bizi məsələnin o qədər də sadə olmadığı qənaətinə gətirməklə məsələyə pərdə arxası baxışa sövq edir.

Fitnənin zühur etdiyi bu mürəkkəb və qarmaqarışıq zamanda, haramın halala, batilin haqqa, zülmün ədalətə qarışdırıldığı və bir çox insanın çaşqın qaldığı bir vaxtda, araşdırılan mövzu zamanənin problemlərinin dərk olunması və düzgün analiz aparmaq baxımından böyük zəhmət tələb etməklə eyni zamanda ciddi əhəmiyyət kəsb edir.

Virtual qloballaşmanın mənfi və müsbət cəhətləri

21-ci əsrin başlanğıcı, bəşəriyyət tarixində bütün dünyanın demək olar ki, hər guşəsində sürətli dəyişikliklərin baş verdiyi bir vacib məqamdır. İnsanlar sərhədsiz dünyadan danışılar (Ohmae, 1990), harada ki, coğrafi və siyasi sərhədlər xüsusi məlumat və texnologiyalardır. Rabitə sistemlərinin daha sürətli və daha səmərəli olduğu qlobal bir kənddə yaşadığımız deyilir. Qloballaşma prosesi son zamanlarda və sürətlə iqtisadiyyat, təhsil, siyasət, texnologiya, mədəniyyət və sosial quruluş və sair kimi müxtəlif sahələrdə və sektorlarda bir çox dəyişiklik və dəyişikliklərə səbəb oldu. İnkişaf etmiş və güclü ölkələrin üstünlükləri və imkanları ilə insan münasibətlərinə, ictimai təşkilatlara və dünya görüşlərinə təsir göstərərək millət dövlətlərində struktur dəyişikliklərinə səbəb olur.

Apardığım bu araşdırma, qloballaşmanın mənasını, konsepsiyasını, çağırışlarını və imkanlarını və müsəlman düşüncəsinə, mədəniyyətinə və cəmiyyətə təsirlərini müzakirə etmək və qiymətləndirmək məqsədi daşıyır. Bu, 21-ci əsrdə müsəlman birliyinin müxtəlif çağırışları və imkanlarını müəyyənləşdirir, həmçinin müsəlmanların mövcud duruma necə reaksiya verməli olduqlarını müzakirə edir. Bu araşdırma ayrıca aspektlərdə qloballaşmanın müsbət tərəflərini də işıqlandırır; dünya dövlətlərinin insan cəmiyyətləri ilə rifah və sağlam bir mədəni mübadilənin mümkünlüyünü də ifadə etmək lazımdır, lakin qloballaşmanın mənfi təsirləri diqqətdən

kənarda qalmamalıdır, əks halda İslam qurumlarının dağılmasına və müsəlman ictimai quruluşunda parçalanmaya səbəb olacaqdır. İslam paradiqmasından qloballaşmanın yaratdığı fürsətlər vasitəsi ilə ümməti necə birləşdirmək barədə fikirlər də çox qiymətlidir. Bu araşdırmanın mövzularındakı müzakirə, İslam dini və mədəni kimliyini itirmədən müasir şəraitdə dəyərlərin və mədəni ünsürlərin inkişafına və artırılmasına təkan verməkdir.

Qloballaşmanın müxtəlif baxımdan və ölçülərdən fərqli tərifləri və şərtləri var. Bu, qlobal əlaqənin genişlənməsi və qlobal miqyasda ictimai həyatın təşkili və dünya cəmiyyətinin konsolidasiyası üçün qlobal şüurun böyüməsinə geniş yer verir. Bu, insanın innovasiya və texnoloji tərəqqinin nəticəsidir. Coğrafi və geosiyasi sərhədləri parçalayan və dünyanı vahid qlobal bir kəndə çevirən bir sıra tədbirlərdir ki bunlar tədricən həyata keçirilir. Qurulmaqda olan dünya, sərhədsiz və şəffafdır, burada hər şeyin bütün hallarda kəskin rəqabətə töhfə verə biləcəyi qloballaşma prosesi, dünyanın strukturunu nəhayət qlobal bir kəndə aparacaqdı. Dünyadakı cəmiyyət, mədəniyyətlər, təsisatlar və fərdlər arasında əlaqələrin tənzimlənməsi mürəkkəb bir prosesdən keçməkdədir. Bu, zamanın və məkanın sıxılmasını əhatə edən sosial bir prosesdir. Bu da bir fenomen deyil, beynəlxalq sistemi və hər bir ölkənin daxili siyasətini və xarici əlaqələrini formalaşdırır. Obrazlı ifadə etsək, Nə yaxşı, nə də pis olmayan bir atəş kimidir. Düzgün istifadə olunarsa, yaxşı məqsədlər üçün istifadə edilə bilər və ehtiyatsız istifadə olunarsa insanların və cəmiyyətin hüznünün pozulmasına, mədəniyyətlərin və bir çox mənəvi dəyərlərin aradan getməsinə səbəb ola bilər.

Dünya bir çox cəhətdən - iqtisadi, siyasi, hərbi, intellektual və mədəni cəhətdən sürətlə qloballaşır. Bu, təkcə iqtisadiyyat və informasiya texnologiyaları sahələrini əhatə etmir, həm də düşüncə, din, cəmiyyət, mədəniyyət və həyat tərzini əhatə edir. Burada qloballaşmanın daha geniş siyasi, iqtisadi və ekoloji ölçüləri də mövcuddur.

Virtual aləmin təsiri nəticəsində sosial, mədəni və dini kontekstdə qloballaşma, məhsulların daxil olduğu proseslərin çoxluğuna aiddir; ideyalar, dəyərlər, mədəniyyətlər, təcrübələr və mallar yeni texnologiyalar vasitəsi ilə dünyaya yayılır. Ulrich Beck qloballaşmanın sosial siyasət, dil, tarix, ədəbiyyat, ideologiyaları və gündəlik həyatın şəxsiyyətlərini özündə cəmləşdirdiyini açıqlayır. O, mədəniyyətlər, insanlar və məkanlar arasında yeni əlaqələr quran bir transmilliləşmə olduğunu bir daha təsdiqləyir. Gündəlik mühiti və həyat tərzini dəyişdirir¹. Bu, supermarketlərimizə gətirilən məhsullar, mallar və texnologiyalar və xarici ölkələrdən şəhərlərimizə yeni müasir mədəniyyət kimi sosial-mədəni aspektlərimizə təsir göstərir. MuzaHar'a görə, kapital, mallar, xidmətlər və işçi qüvvəsi milli sərhədi keçib transmilli xarakter aldığı bir müddətdir. Yerli siyasi qurumların, ictimai münasibətlərin və mədəniyyət nümunələrinin dəyişdirilməsinə kömək edən ideyaların, dəyərlərin və müxtəlif zövqlərinin olduğunu iddia edir².

Sosial şəbəkələrin vasitəsi ilə və virtual beyin yuma ilə zövqün ötürülməsi ayaqqabı, içki, geyim və davranış, dəyərlərin ötürülməsi cizgi filmləri, komikslər, filmlər, dillər, videolar, musiqili və oyuncaqlar deməkdir, fikirlərin ötürülməsi

1. Ulrich Beck, What is Globalization, Polity Press Cambridge: UK, 2000, pp. 64-65

2. Chandra Muzaffar, Dominate Western Perception of Islam and Muslims, 1999, pg.1

dünyəvilik, postmodernizm və materializmin şüuruna daxil olmaq deməkdir. Chandra Muzaffar-a görə, indiki qloballaşma prosesinin kökləri qərb müstəmləkə hökmranlığı və imperiya təfəkkürünə əsaslanır. Buna görə böyük iqtisadi, texnoloji, siyasi və mədəni güc mərkəzləri Qərbin nəzarəti altındadır. Nümunə və temp qloballaşması onlara yönəldilir və idarə olunur.

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (OECD) "qloballaşma tək bir fenomen deyil, yaşadığımız dünyanın simalarını dəyişdirən bir sıra meyillər və qüvvələrdir" deyir. Bu o deməkdir ki, tədricən tətbiq olunan tədbirlər və bazarların, millətlərin və texnologiyaların əlçatmaz integrasiyasıdır. Fərdlərə, korporasiyalara və təşkilatlara dünyada hər zamankindən daha sürətli, daha rahat və daha az maliyyətlə şəkildə çatmağa imkan verir. Bununla yanaşı, Robertson qloballaşmanı konkret qlobal müstəqillik və qlobal şəbəkənin şüurunu göstərən bütövlükdə dünyanın şüurunun artan konsentrasiya üzrə inkişaf etməsi kimi müəyyənləşdirir¹.

Waters'a görə qloballaşma, coğrafiyanın sosial və mədəni tənzimləmələrdəki məhdudiyyətlərinin azaldığı və insanların getdikcə getdikcə daha çox xəbərdar olduqları bir sosial prosesdir².

Virtual olaraq təbliğatlar və müxtəlif vasitələrlə dünya praktikalarının, dəyərlərin, texnologiyaların və digər insan məhsullarının dünyaya insan marağı üçün aktiv şəkildə yayılması kimi xidmət edərkən insanların həyatına təsir göstərir. Bu, iqtisadiyyatda, yaşayış və həyat tərzində tarixi bir çevrilmədir; siyasətdə, mədəniyyətdə, bir devalvasiya ilə

1. Robertson, Globalization, Sage: London, 1996, pg. 8

2. Malcolm Waters, Globalization, Rutledge: London, 2002, pg. 3

əlaqəli bir kollektivliyin nailiyyətləri və integrasiya dünya sistemləri, qlobal mədəniyyət, qlobal cəmiyyət və qlobal kapitalizm kimi dörd aspektdən öyrənilə bilən müəyyən dəyişiklikləri əhatə edir. Sosial quruluşları dəyişdirir və mövcud mədəniyyətdən məhrum olduğunu söyləyir, eyni zamanda uzaq yerləri bir-birinə bağlayan ümumdünya sosial münasibətlərin intensivləşməsi və yerli hadisələrin çox uzaqlıqda baş verən hadisələrlə formalaşmasıdır¹.

Virtual qloballaşmanın müsəlman sosial və dini dəyərlərinə təsirləri

Qərb ideyaları və dəyərləri, İslam dünyasının dini və sosial dəyərlərinə kütləvi informasiya vasitələri və dünyanın bir tərəfindən digərinə məlumat ötürən başqa vasitələr ilə axmaqda davam edir. Müsəlmanlar Qərb ideyalarından, məhsullarından, xarici təzahürlərindən və qərb dünyasının kinodan ədəbiyyata qədər və fəlsəfi fikirlərdən tutmuş iqtisadiyyata qədər olan fəaliyyətlərindən çox təsirlənirlər. Bu gün müsəlman dünyası üçün qloballaşmanın çağırışları bir neçə qatdan ibarətdir, məsələn, qərbəşdirilmiş müsəlman ziyalıları, xristian missionerinin fəaliyyəti, sekulyar təhsil sistemi, qlobal iqtisadiyyatın rolu, disbalans formatda olan iqtisadi əməliyyatlar, siyasi qeyri-sabitlik və korrupsiya.

1. H. Mittelman, 2000, The Globalization Syndrome, pg. 6

Yuxarıda sadalanan faktorların danılmaz təsirlərini daha yaxşı başa düşmək üçün onları ayrı-ayrılıqda analiz edərək məsələyə kompleks şəkildə baxmalıyıq:

- 1. Qərbmeyilli müsəlman ziyalıların fəaliyyət təsirləri**
- 2. Xristian missioner təşkilatlarının fəaliyyət təsirləri**
- 3. Qeyri-Hökumət Təşkilatlarının fəaliyyət təsirləri**
- 4. Sekulyar-Dünyəvi fundament üzərində qurulmuş iktirəli təhsil sistemi**
- 5. Qlobal iqtisadiyyat, qeyri bərabər iqtisadi transaksiyalar**
- 6. Siyasi sabitliyin çatışmazlığı və korrupsiya**

Digər bir amil pul siyasətidir. Bəzi müsəlman liderlər partiya seçkilərində müxtəlif vəzifələrə səs almaq təcrübəsini qəbul etdilər. Bu cür korrupsiya əməlləri liderin və partiyanın etibarını təhdid edir və sarsıdır. Uzun müddətdə korrupsioner lider və partiya kütlələrin dəstəyini itirəcək və qeyri-sabitlik yaradacaqdır. Bu cür əməllər cəmiyyətin mənəvi dəyər və mədəni kimliyini yox etməklə yanaşı, müsəlman cəmiyyətindəki ictimai quruluşları və sosial bağı da məhv edir.

Virtual qloballaşmanın müsəlman düşüncə və mədəniyyətinə neqativ təsirləri

Müsəlmanlar öz ideologiyalarına məhəl qoymadıqda, qərb nəzakətlə müsəlman cəmiyyətində öz ideologiyalarını tətbiq etdi. Məsələn, cihad anlayışı və mənası qərb tərəfindən deformasiya edildi və müsəlmanların özləri arasında belə xəyal qırıklığı və çaşqınlığa çevrildi. Qərb, nə etdiyinin əsas səbəblərini başa düşmədən onu ekstremizm, terrorizm və ya fundamentalizm aktı kimi populyarlaşdırdı.

Virtualizmin nəticəsində qloballaşmanın müsəlman düşüncə və mədəniyyətinə neqativ təsirləri aşağıdakı kimi sadalana bilər:

1. Sekulyarizasiya prosesi
2. Post-Modernizm
3. İnformasiya məkanının neqativ təsirləri

Qloballaşmanın müsəlman düşüncə və mədəniyyətinə pozitiv təsirləri isə aşağıdakı şəkildə sıralaya bilərik:

1. Yaranan mövcud imkanların dəyərləndirilməsi
2. İslami təhsil sistemində mümkün reform və islahatlar
3. İkitirəli təhsil sisteminin islahatı

Dialog (dialogun aktiv olması üçün ana dilinin önəmi, tərcümə mərkəzlərinin yaradılması və islam elmləri fondunun təsis olunması təklif oluna bilər)

1. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının rolu
2. Birlik, qardaşlıq və hərtərəfli əməkdaşlıq
3. Qüvvət və qüdrət
4. İnformasiyaya yatırım
5. Siyasi reform və sabillik
6. İqtisadi inkişaf və maliyyə sistemi
7. Mədəni irsə sahib çıxmaq və İslami dəyərlər sistemi
8. Müsəlman birliyi və qlobalizasiya

Nəticə

Yuxarıdakı müzakirə virtual qloballaşmanın müxtəlif mədəniyyətlərə, dəyərlərə və dinlərə mənsub insanları ünsiyyətdə sürətlə irəliləməsi ilə daha da yaxınlaşdırdığını göstərdi və beləliklə dünyanın bir kənd halına gələrək kiçildiyinin şahidi olduq. Müsəlman dünyası ümmətin gücünü möhkəmləndirən siyasətlər hazırlamaq üçün ciddi səylər göstərməlidir. Müsəlmanların qeyri-müsəlmanlardan asılılığını azaltmaq üçün tövhid paradiqması, İslam qardaşlığı, özünüdərk, özünü tənqid, birlik, barış kimi dəyərlərə sürətli və düzgün adaptasiya lazımdır. Müsəlman düşüncələri və sosial-mədəni bütövlüyü qərbləşmə və dünyəviləşmə prosesindən qorunmalıdır. Müsəlman dünyasında mövcud olan bütün qaynaqlar, konsolidasiya edilməli və müsəlmanların bir çox inkişafını və həyat şəraitini təmin etmək üçün səmərəli istifadə edilməlidir.

İslami təhsil müəssisələri və qeyri-hökumət təşkilatları sosial-iqtisadi və siyasi problemləri qeyd etmək və zəruri həll paketləri təqdim etmək üçün ciddi rol oynamalıdırlar. Ümmətin intellektual inkişafı üçün texnologiyalar və texnoloji mənbələrdən tam şəkildə istifadə edilməlidir.

Yuxarıdakı müzakirədə qeyd olunduğu kimi, qloballaşmanın mənfi təsirləri də diqqətdən kənarda qalmamalıdır, çünki uzun müddətli periodda bu təsirlər müsəlman dünyasında ictimai dəyərlərin nüvəsini parçalayacaqdır. Müsəlmanlar qloballaşmanın mənfi nəticələrini gözdən keçirməli və onları İslam təlimlərinə görə süzgəcdən keçirməlidirlər. Eyni zamanda, müsəlmanlar iqtisadi, təhsil, mədəni və mənəvi nailiyyətləri inkişaf etdirmək üçün səy göstərməlidirlər.

Bəzi ideal aspektlərdən baxdıqda, virtual təbliğlərin nəticəsindəki qloballaşma pozitiv bir xarakter ala bilər. Bu, dünya çiçəklənməsinin və sağlam mədəni mübadilənin nəticəsi

olaraq insanlığın rifah və qardaşlığına səbəb ola bilər. Bununla belə, hazırkı mövcud vəziyyət bir çox ölkələrin beynəlxalq mərhələdə bərabər səviyyədə rəqabət edə bilməməsidir. Bu isə öz növbəsində, münaqişələrə səbəb olaraq, millətlər və icmalar arasındakı haqlı narazılığa gətirib çıxarır.

Zəif tənzimlənən virtual qloballaşma prosesi onsuz da kasıb və çarəsiz qalan bəşəriyyətin yarından çoxunu yox edə bilər. Eyni zamanda bu, mədəni imperializmə, elektron imperializmə və iqtisadi imperializmə aparır və nəticədə qərb liberal kapitalist hegemonluğunun ömrünü uzatmağa xidmət edir.

Qeyd etmək vacibdir ki, müsəlman ölkələri arasında sülh, birlik, əməkdaşlıq və birlikdə yaşamaq cəhdləri olmadan müsəlman dünyasında irəliləyiş və inkişaf görmək mümkün deyil. Bu ünsürlər müsəlman dünyasının irəliləməsi və neo-imperializmə qarşı mübarizə qabiliyyəti üçün vacib şərtidir.

Müxtəlif məsələlərdə potensial anlaşılmazlıq boşluğunu azaltmaq üçün müsəlmanlar və qeyri-müsəlmanlar arasında tez-tez dialoqlar təşkil edilməlidir. Müsəlmanların öz şəxsiyyətlərini dərk etmələri və irəliləmələrini təmin etmək mövzusunda ciddi səy göstərmələri halında müsbət irəliləyişlər əldə edilə bilər.

Keçən əsrin ortalarından başlayaraq İslam şüurunun dirçəldilməsi müvəffəqiyyətin çox da uzaq olmayacağına ümid verirdi. Əslində ümmətin gələcək rolu və vəziyyəti haqqında müsbət proqnoz verilə bilər. Bu proyeksiyaya görə İslam sivilizasiyasının 21-ci əsrdə global bir oyunçu olmaq potensialı var. Əgər bu reallığa çevrilsə, müsəlmanların hazırda əzildiyi birtərəfli qloballaşmanın yükü balanslaşacaqdır. Bu halda, müsəlmanlar qloballaşma prosesində daha demokratik, ədalətli və balans vəziyyətində və bərabərhüquqlu iştirak edə biləcəklər.

Müsəlmanlar monoton bir dünya naminə səy göstərməməli, müxtəliflikdə birlik əldə etmək üçün mübarizə aparmalıdırlar. Müxtəlif mənşəli insanlara qlobal bir kənddə qarşılıqlı davranışda bir-biri ilə birlikdə olmağa, hörmət etməyə və əməkdaşlıq etməyə imkan verən bu yanaşma şəraiti onlara qloballaşan dünyada layiqli yer qazandıracaqdır.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Qurani Kərim
2. Doktor Misbah Yəzdi – Quranda Cəmiyyət və Tarix. Bakı 2009
3. Dr. Muhammad Fazl-ur-Rahman Ansari B. Th., M.A., Ph.D. - The Quranic Foundations & Structure of Muslim Society – Elite publishers LTD. D-118, S.I.T.E., Karachi Pakistan
5. Əllamə Təbəttəbai – Əl Mizan
6. Ayətullah Məkarim Şirazi - Təfsiri Nümünə
7. John Parkins – Confessions of an economic hitman
8. Ulrich Beck, What is Globalization, Polity Press Cambridge: UK, 2000
9. Chandra Muzaffar, Dominate Western Perception of Islam and Muslims, 1999,
10. Robertson, Globalization, Sage: London, 1996.
11. Imrān N. Hosein THE GOLD DINĀR AND SILVER DIRHAM: ISLAM AND THE FUTURE OF MONEY - MASJID JĀMI'AH CITY OF SAN FERNANDO TRINIDAD AND TOBAGO 2007.
12. Malcolm Waters, Globalization, Rutledge: London, 2002.
13. H. Mittelman, 2000, The Globalization Syndrome.
14. Möhsün Qiraəti - Nur Təfsiri (Bakı, “NURLAR” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2014).
15. S.K. Bhatnagar, History of M.A.O college, Asia Publishing House: Bombay, 1969
16. Sayed Hossein Nasr, A Young Muslim Guide's To The Modern World, Mekar Publishers: Kuala Lumpur.
17. Abdul Karim Khan, Christian missions in Bangladesh, The Islamic Foundation, London, 1981.

18. Dr. Hazizan Md. Noon, Islam, Sociology and Development: Conflict or Co-existence, "Implications for Social Development of Muslim Countries,1997".
19. Adams, W.C., Television Coverage of International Affairs, Northwood NJ. Ablex Publishing, 1982.
20. Riazuddin, H. Zobairi, The educational and Social Ideas of Sir Sayyid Ahmed, səh. 144, Maqalat-İ-Sir Sayyid Ahmed-in şərhlərində, 15-ci cild, səh. 192, 1965.
21. Bruce I. Waston, Islam and its challenges in the modern world, Vol.12, No 33, 1 May1997.
22. Samuel. P. Huntington, The Clash of Civilizations, Vol. 72, No. 3, 1993.
23. Ziauddin Sardar, Postmodernism and the Other; The New Imperialism of Western Culture, Pluto Press: London, 1998.
24. Seyed Muhammad Naquib al-Atlas, Islam, Secularism and the Philosophy of the Future, Mansell Publishing Limited: London, 1985.
25. Anwar Ali, Islam Ideology and Leading Issues, United Ltd.: Lahore, 1978.
26. M. Shamsheer Ali, Scientific Indications in the Holy Quran, Islamic Foundation: Dhaka, 1990.
27. Hazim M. Shah, Islam and Contemporary Western Thought: Islam and Post Modernism. American journal of Islamic Social Science, Vol. 13, Association of Muslim Social Scientists and IIT: Washington DC, 1996.
28. Md. Ferdouse Khan, 1994, The Quranic Principles of Education, Islamic Educational Scientific and Cultural Organization, İSESCO.
29. Judy Shelton, "Money Meltdown: Restoring Order to the Global Currency System." (New York, The Free Press, 1994).
30. Richard Fridman - "Who Wrote the Bible?", New York: Harper and Row, 1989